

Kerék-Bárczy Szabolcs: Az egyházak és a demokraták

Az Istenbe vetett hit a nagy világvallások szent könyvei szerint az élet teljesebb megélésére ösztönöz és az embertársak felkarolására, segítésére buzdít. A hit nem magányosan megélt valóság; még az egyes vallások által szorgalmazott, magas rendű kontemplatív imák, egyedül átélt elmélyülések is azt szolgálják, hogy az ember megtalálja és kiteljesítse magában a jót, miután kiűrtette lelkéből a gonoszt. A hit *megélt tartalma* nagyon is személyes jellegű, ám *hétköznapi megnyilvánulása* már a leggyakrabban nem az. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a hívő ember hitén keresztül is létezik a társadalomban, s környezetét hitbéli felfogása szerint a legváltozatosabb módon igyekszik formálni. Az élet minden területét befolyásoló-irányító hitet a *vallás* szervezi egységbe, amely egyszerre ad magyarázatot a kézzelfogható és transzcendens jelenségekre, és nyújt lelki és praktikus útmutatót a hit megéléséhez. Az *egyház* lényegében intézményesült vallás, vagyis olyan intézményrendszer, amely az azonos hitelveket vallókat tömöríti annak érdekében, hogy keretet adjon az azonos vallás közösségben történő gyakorlásához. Másként fogalmazva: az egyház (amely nem annak vezetőit, hanem a hívek összességét jelenti) összetett önkormányzat—jogi, pénzügyi, adminisztratív egység, humán és fizikai infrastruktúra, valamint változatos társadalmi tevékenység.

A legtöbb egyház alapvető funkcióiból fakad a társadalmi folyamatok befolyásolásra való törekvés, amiből egyenesen következik a politikai szerepvállalás valamifajta igénye és – helyenként – gyakorlata. Nyugaton az egyházak a szabadság eszményének sajátos hordozói s a közszolgálat kitüntetett egységei; máshol gyakran a szabadság gúzsba kötői és a polgároktól alávetettséget elváró, mindent behálózó autoritások. Az Istenben hívő nyugati ember többsége számára a hit nem korlátozza, hanem szélesíti és elmélyíti a szabadságot, ezért felháborítja az, ha a hittől visszaélnék. A nyugati világban folyamatosan csökken a vallásgyakorlók, és nő a magukat ateistáknak vallók aránya, ám nem csökken az egyházak társadalmi szerepvállalása, legyen szó az oktatásban vagy a szociális ellátásban való részvételükről.

Az egyházak önazonosság tudata pontosan ugyanolyan torz, mint minden más polgári közösségé. Ebben a csoportban sem volt ugyanis őszinte szembenézés a múlttal. A politika-egyházak, egyházak-társadalom viszonyrendszerében az elfojtott indulatok, a radikális megnyilatkozások, a túlzó rokonszenv és szélsőséges ellenszenv kifejezése ugyanúgy termékeny talajra lel, mint a közömbösség.

A második világháború végével lezárult a feudális egyházfelfogás korszaka hazánkban. Ám míg Nyugaton egészséges fejlődés, a múlt tisztázása és sok vita során kiérlelt jövőépítés kezdődött, addig nálunk újabb diktatúra. A többségi társadalom által követett katolikus egyházban Mindszentyt nem követhette olyan fontolva, ám biztosan haladó egyházi vezetés, amely hozzájárulhatott volna például a II. Vatikáni Zsinat munkájához, s amely a zsinat következményeit szervesen beépíthette volna a hazai egyházi működésbe és fejlődésbe. Ehelyett a meglehetősen ortodox nézeteket valló hercegprímás az elnyomatás éveiben mártírrá válhatott (s következetessége és szenvedései joggal is emelték őt azzá rengeteg

ember előtt), s a hozzá kapcsolódó mítosz jórészt blokkolta a lelki és intellektuális előrelépést a katolikus egyházban. A sokkal progresszívebb protestáns egyházak is „kitermelték” a maguk hőseit és mártírjait, s senkit nem hagyott érintetlenül a sztálinista, majd puha diktatúra embertelensége. Kiemelten igaz ez a kisebb egyházakra és felekezetekre, amelyek híveik kis száma és nemzetközi hátterük korlátozott volta miatt még kiszolgáltatottabb helyzetben voltak.

A magyar társadalomnak őszintén szembe kell néznie azzal, hogy a magyarországi egyházak mai állapotára jelentős részben magyarázatot ad a teljes huszadik század minden üldöztetése, szenvedése és elnyomtatása legalább annyira, mint az 1945-ben örökül hagyott, sok tekintetben becsontosodott, XIX. századi működésük. A politikai hatalom általi jogfosztások, megbélyegzések, zsarolások, a fizikai és lelki terror hosszú évtizedei eleve megakadályozták azt, hogy az egyházak megtalálják az átmenetet az új korba. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy 1990-ben egy XIX. századi tüneteket mutató, zavart, helyét nem találó egyházi szerkezet (beleértve a hívőket is, nem csupán az intézményeket és funkciókat) állt sokkolt állapotban az új világ előtt. Elvárható, hogy ne mérjünk kettős mércével, s az egyházakkal szemben ne legyünk sem szigorúbbak, sem elnézőbbek, mint a társadalom más szegmenseivel szemben. Viszont legyünk nagyon szigorúak saját magunkkal, közéleti emberekkel, értelmiségiekkel és politikusokkal, s tegyük fel a kérdést, hogy mit tettünk, tehettünk volna annak érdekében, hogy tisztességes és méltányos megítélésnek vessük alá az egyházakat (és persze másokat is).

Az állam és az egyház szétválasztásának folyamata a kiegyezés után indult el, s ebben a nagy riválisok, Deák és Kossuth is lényegében azonos nézeteket vallottak. Az egyházak vagyoni helyzete azonban 1945-ig nem sérül, így tényleges társadalmi pozícióik, befolyásuk is nagyjából érintetlenek a világháború végéig. 1945. március közepén azonban államosították az egyházi nagybirtokokat, s így a karitatív és oktatási intézmények finanszírozásának forrásai is megszűntek. Az MKP 1948. januári budapesti pártértekezletén Rákosi Mátyás meghirdette a „klerikális reakcióval” szembeni végső leszámolást, amelyet az egyházi iskolák einstandolása, Ravasz László református, Ordass Lajos evangélikus püspökök és Mindszenty József letartóztatása követett. Ezzel – meglehetősen perverz módon – megvalósult az állam és egyház szétválasztása, amely nem jelentett mást, mint a vallási élet teljes felszámolását és a hívők kegyetlen üldözését. A rendszerváltozás előtt természetesen nem alkotott egységet az állam-egyház szétválasztásának elve a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának, valamint az állam világnézeti semlegességének elvével. Ez a három követelmény csak demokráciákban létezhet egy időben egymás mellett, méghozzá egyenrangúan, alkotmányba foglalt módon.

A rendszerváltozást követően az állam-egyház viszonyában is új fejezet kezdődött. A demokratikus állam működésének alapját az *állam világnézeti semlegessége* képezi. Ebből fakad a *szabad vallásgyakorlás* elve, illetve az *állam és az egyház oly’* módon történő *szétválasztása*, hogy ez utóbbi autonómiája, szabad működése sem sérül.

Az állam semlegessége azt jelenti, hogy az állam nem azonosul semmilyen világnézettel, és nem fonódik össze egyetlen világnézettel hordozó szervezettel, intézménnyel, így egyházzal sem. A semlegesség azonban nyilván nem jelent értékmentességet; az állam, mint a területén élő emberek közössége már csak hagyományain, alkotmányán, törvényein, szimbólumain, nemzetközi szerződéseken és külkapcsolatain stb. keresztül is kifejezi, hogy milyen értékeket és alapelveket képvisel.

Az állam dönt arról, hogy a különféle jogszabályokon keresztül milyen módon befolyásolja az egyházak működését, mely felekezetet ismer el egyháznak, és így tovább. A magyar közjog lényegében és elvben megfelel azoknak a feltételeknek, amelyek liberális demokráciákban az állammal szemben támaszthatóak a semlegesség és a szabadság tekintetében, s ebben nagyjából politikai konszenzus volt 1990 és 2010 között.

Az egyházak a kommunista-szocialista diktatúra évtizedeinek következményei miatt nem lennének képesek önfenntartó módon működni. Az egyházak majd' mindegyike nyújt valamilyen közszolgáltatást, amelyek indokolttá teszik azt, hogy munkájukat kormányzati forrásból is dotálják. Mindazonáltal a magyar államnak nincsen alkotmányos kötelezettsége az egyházak finanszírozására, s az állami semlegesség és egyházi autonómia elve papíron biztosítja a két terület egymástól való függetlenségét. Ha hazánkban liberális demokrácia lenne, akkor a szükséges költségvetési támogatás nem is érintené sem az autonómiát, sem a semlegességet, hiszen az állam önzetlenül segítené a vallási közösséget (mintegy a befolyt adók egy részének mechanikus továbbításával), nem kérve és nem várva politikai jellegű vállalat a címzetektől, s az egyházak is természetes módon fogadnák a pénzt, pusztán azt ígérve, hogy betartják a jogszabályokat, és részt vesznek bizonyos közszolgáltatások előállításában és a társadalmi szolidaritás erősítésében. Ám Magyarországon egyre kevésbé pislákol a liberális demokrácia lángja...

A második Orbán-kormány – sok más mellett – azt a (közjogi) konszenzust is felrúgta, amely biztosította az állam semlegességének és a szabad vallásgyakorlásnak elvét, s folyamatosan számolja fel a szekuláris állam nyugati modelljét. Ezt bizonyítja a bevett egyház státusának odaítélése körüli manipuláció (ld. Iványi Gáborék megpróbáltatásait), az egyházfinanszírozással való kormányzati „játék” vagy a kötelezően választható hitoktatás bevezetése. Mindezekhez a legtöbb egyház asszisztál, de minimum nem áll ellen az orbáni fundamentalista törekvéseknek. A finanszírozás kérdésében megfogalmazott legújabb egyházvezetői aggályok sem a kérdés általános érdemét érintik. Ám a demokratikus ellenzék sem igen tud mit kezdeni a helyzettel: érthető módon támadja a kormányt, miközben nincs beszélő viszonyban elsősorban a történelmi keresztény egyházak vezetésével. Meggyőződésem, hogy ennek az a legfőbb oka, hogy – amint fentebb már említettem – e téren is elmaradt a történelemmel való szembenézés. A hébe-hóba tapasztalható kölcsönös őszinte és jó szándékok eltörpülnek a gyanakvás és cinikus érdekérvényesítés mellett: politikai önzés és hatalomvágy a mai kormány oldalán, „hosszú be az elvesztegetett időt, tegyük jóvá az elnyomatás éveinek szenvedéseit” és revansvágy az egyházak részéről, és „az egyházak kiszolgálják a kormányt és jogosulatlanul élnek (vissza) helyzetükkel” a

demokraták részéről. Ezt a konfliktust kell sok türelemmel és szívós munkával feloldani a jövőben.

Orbánék az egyházakat nem transzcendens közvetítőnek, hanem kicsinyes eszköznek tekintik. Tevékenységükkel azt bizonyítják, hogy a fundamentalizmus egyik pillére a vallásos istenhít, de ennél fontosabb a vezetőbe, Orbán Viktorba, az ő elhivatottságába és szolgálatába vetett nagyon is pogány hit. Orbán esete azt is mutatja, hogy a fanatizmusnak és manipulációnak valójában semmi köze a mély lelkeséggel megélt Isten-kereséshez, az egyházak eredeti és valós küldetéséhez, mert a mai kormányzat nem rendelkezik az anyagi életen túlmutató, egyetemes erkölcsi támpontokat kereső és az embertársakat meglülönböztetés nélkül, önzetlenül szolgáló lelki-szellemi hitvallással, csupán nagyon is materiális, e világtól el nem választható, önző politikai-hatalmi célokkal. És valójában ez az, ami mélyen sértheti a hívő embert és a vallási közösségeket, vagyis az egyházakat, s ez kötheti össze őket a nem hívő demokratákkal. Az óriási feladat az, hogy a demokrata politikusok és a közélet más területein működők a hívő emberekhez találjanak utat akkor is, ha a vallási közösségek egyes, meghatározó vezetői Orbánék tenyeréből esznek is, s erre buzdítják egyházaik tagjait. A bizalomépítést valakiknek valamikor és valhol el kell kezdeniük, nem lehet mindig a másik gesztusára várni.

Sok demokrata sorolja az istenhívő és vallásos embert a jobboldalhoz, holott ez nyilván túlzó leegyszerűsítés; számos hívő ember gondolja magát fényévnnyi távolságra a mai hatalom értékvilágától. Legyünk mi, demokraták a leginkább befogadóak. Legyen szövetséges számunkra minden olyan társadalmi csoport, amely elutasítja az önkényuralom bármilyen formáját, mások kirekesztését, az emberi méltóság megsértését, s amely nem pórázon rángatott alattvaló létre, hanem öntudatos polgári életre vágyik. Ismerjük fel, hogy a hívő emberek jelentős része ilyen.

A valamely egyházban megélt istenhít és a nacionalizmus ab ovo kizárja egymást. Hiszen Isten államokon felül áll, iránymutatásai általában az „emberre”, a lét és az együttélés egyetemes voltára vonatkoznak, de attól részben el is válnak, illetve azon felül is emelkednek. (A keresztény egyházak története, különösen a katolikusé, fényesen bizonyítja ezt az állítást.) A hívő ember békére, harmóniára törekszik, mások segítésére, s a legtöbb felekezet ezt a gyakorlatban is így éli meg. Az istenhívő ember legfőbb iránymutatása mások szolgálata Isten nagyobb dicsőségére. A magyar hívő társadalomban és történelmi hagyományok alapján még mindig a római katolikus vallás a domináns, s a fenti alaptétel minden keserű és bosszantó tapasztalat ellenére igaz, s erre Ferenc pápa eddigi rövid, de forradalmi jellegű működése is bizonyíték. Úgy is mondhatnánk, hogy az egyházak lételeme a szabadság és a világi hatalomtól való politikai függetlenség, pontosabban a világi hatalommal való szinte egyenrangú, kölcsönös tiszteletre épülő viszony, amely szerződéseken alapul, s amelyet nem befolyásol a (párt)politikai széljárás. A korábban taglalt, torz történelmi (közel)múltunk az oka annak, hogy a magyar egyházak képtelenek kivívni maguknak a függetlenséget, s lerántani nyakukról a politika járszalagját.

Nyújtsuk kezünket egymás felé, és rögzítsük az alábbiakat:

- Tisztában kell lennünk azzal és nagyra kell értékelnünk, hogy az istenhívő emberek életüket szolgálatnak fogják fel, nem pusztán a szükségletek kielégítésére irányuló napi törekvésnek.
- Mindenki, aki nem önmagát helyezi a világ középpontjába (legyen hívő vagy ateista), hajlamosabb elutasítani az önzést, és nyitottabb lesz mások szenvedései, problémái iránt, s azokat enyhíteni akarja. Ezek a gondolatok hézagmentesen simulnak a hagyományos baloldali és kereszténydemokrata/konzervatív európai (párt)politikai értékekhez is.
- El kell ismernünk, hogy – sok más társadalmi csoport és egyén mellett – mérhetetlen szenvedést kellett eltűrniük az istenhívő embereknek 1945 után. Teljesen indokolt volt az az igény a rendszerváltozást követően, hogy a sokféle szabadsághoz való jog mellett a hithez és szabad vallásgyakorláshoz való jog is maradéktalanul érvényesüljön.
- A hívő emberekre, mint szabadságra törekvő egyénekre kell tekintenünk. A közösségben megélt hit mentes kell, hogy legyen a partikuláris (földi) hatalmi érdekektől, hiszen Istent és rajta keresztül az embertársakat csak autonóm, nem manipulálható, öntudatos és szabad emberek tudják szolgálni. A (hívő vagy nem hívő) demokrata politikusnak eleve természetes szövetségese a hívő ember. S ez a szövetség a másik méltóságának, szabad akaratának maximális tiszteletére épül. Az istenhívő ember, politikai hovatartozástól függetlenül ellensége a diktatúrának, mert minden diktatúra önmagát és nem Istent definiálja öknak és célnak; az önkényúr per definitionem blaszfémiát követ el (legalább is a nyugati egyházak esetében). Nos, ez a felfogás is híd a hívő és a nem hívő demokrata lét között.
- Minden demokrata, tartozzon valamely párthoz, vagy legyen független civil, nagyra értékeli az egyházak hitéleti és közszolgáltató tevékenységét. Óriási érték, hogy a társadalmi szolidaritás hálóját nem csak az állam, hanem autonóm egyének és civil közösségek is szövik, s ezek közül is kiemelkednek az egyházak. Közöttük különbséget elvi alapon nem szabad tenni.
- El kell fogadnunk, hogy az egyházak jelenleg önerőből nem képesek működésüket biztosítani. Munkájukhoz méltányos, átlátható és korrupciómentes, valamint jól kiszámítható, a társadalom teherbíró képességével arányos és fenntartható költségvetési támogatási rendszerre van szükség. A támogatás diszkriminációmentes kell, hogy legyen: az állam nem részesíthet előnyben és nem büntethet egyetlen egyházat sem, bár a támogatás mértéke értelemszerűen függ az adott vallási közösség nagyságától.

Együtt építjük vagy romboljuk Magyarországot. Csak rajtunk áll, hogy melyik utat választjuk. Ne hagyjuk, hogy a politikai hatalom éket verjen közénk, mert még mindig nem késő felismerni, hogy mesterségesen szítanak ellentéteket közöttünk. Ám csak akarat kérdése, hogy ezeket közösen legyőzzük.